

PISMO CIRIACA IZ ANCONE DUBROVČANINU BOŽU NALJEŠKOVIĆU

Irena Bratičević

UDK: 821.124(450)-6“14“
Izvorni znanstveni rad

Irena Bratičević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb
irena.braticevic@ffzg.hr

U radu se prvi put objavljuje i interpretira latinsko pismo humanista Ciriaca de Pizzicollia iz Ancone (1391–1452) dubrovačkom trgovcu Božu Nalješkoviću iz 1443. godine. Pritom se posebna pozornost posvećuje Ciriacovu opisu raskošnog Nalješkovićeve doma i njegovu zanimanju za antičke starine te se daje prijedlog za dataciju pisma.

Ključne riječi: Ciriaco de Pizzicollia iz Ancone, Božo (Natale, Nalko) Nalješković, Dubrovnik, renesansni humanizam, antikvarstvo, rukopis

U intenzivnoj potrazi za materijalnim ostacima grčke i rimske civilizacije humanist Ciriaco de Pizzicollia iz Ancone (1391–1452) proputovao je područje Italije, Grčke, Male Azije, Egipta i Sirije te je u više navrata posjetio i Istru, Dalmaciju i Dubrovnik. Po zanimanju trgovac, a po istinskim interesima strastveni ljubitelj antike i sakupljač starina kojega se danas smatra utemeljiteljem moderne epigrafije i klasične arheologije, svoja je putovanja i pronalaski bogato dokumentirao u fragmentarno sačuvanim *Komentarima* i u brojnim pismima, koja već više od pet stoljeća privlače istraživače njegove nesvakidašnje osobnosti i njegova pionirskog humanističkog djelovanja.¹

¹ Novija su istraživanja i prikazi Ciriacovih aktivnosti na istočnoj obali Jadrana: Marko Špikić, »Razmjene spoznaja o antici u poslanicama hrvatskog humanizma 15.

Kada je riječ o Ciriacovim posjetima Dubrovniku, prema arhivskim je izvorima i Ciriacovoj korespondenciji izvjesno da je u tom gradu boravio na prijelazu iz 1443. u 1444. godinu, a vjerojatno se ondje našao i prije, u studenom 1441, kada Malo vijeće Ciriacu iz Ancone odobrava izvoz velikih količina smole.² Ciriacova povezanost s Dubrovnikom i s istaknutim Dubrovčanima ipak se proteže na nešto dulje razdoblje, a epigrafski i rukopisni tragovi koji o tome svjedoče većim su dijelom do danas temeljito istraženi. Riječ je, kronološkim slijedom, o Ciriacovu spisu *Anconitana Illiricaque laus et Anconitanorum Raguseorumque foedus*, koji sadržava pohvalnu usporedbu Dubrovnika i Ancone iz 1440. godine potaknutu

stoljeća«, CM XVIII (2009), 63–79; Jasenka Gudelj, »The Triumph and the Threshold: Ciriaco d'Ancona and the Renaissance Discovery of the Ancient Arch«, *Roma moderna e contemporanea*, 22 (2014), 2, 159–176; Bratislav Lučin, »*Litterae olim in marmore insculptae*: humanistička epigrafija na istočnoj obali Jadrana do Marulićeva doba«, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2014), 1, 191–230; Luka Špoljarić, »Korespondencija prvih dalmatinskih humanista: Juraj Benja Zadrarin«, CM XXVIII (2019), 73–105. Iscrpnije rekonstrukcije Ciriacova života i putovanja koje se dotiču i naših krajeva jesu: Edward William Bodnar, *Cyriacus of Ancona and Athens*, Latomus, Bruxelles – Berchem, 1960; Jean Colin, *Cyriaque d'Ancone: Le voyageur, le marchand, l'humaniste*, Maloin éditeur, Paris, 1981; Stella Patitucci, »L'Italia, Grecia e Levante. L'eredità topografica di Ciriaco d'Ancona«, *Journal of Ancient Topography*, 1 (1991), 147–162; Francesco Scalamonti, *Vita viri clarissimi et famosissimi Kyriaci Anconitani*, prir. i prev. Charles Mitchell i Edward W. Bodnar, Transactions of the American Philosophical Society, sv. 86, dio 4, American Philosophical Society, Philadelphia, PA., 1996; Cyriac of Ancona, *Later Travels*, prir. i prev. Edward W. Bodnar i Clive Foss, Harvard University Press, Cambridge MA, 2003; Cyriac of Ancona, *Life and Early Travels*, prir. i prev. Charles Mitchell, Edward W. Bodnar i Clive Foss, Harvard University Press, Cambridge MA, 2015. Ciriacova se pisma, kudikamo češće sačuvana u prijepisima no u autografu, objavljuju od 1742. godine. Za izdanje *Komentara v. Commentariorum Cyriaci Anconitani nova fragmenta notis illustrata*, prir. A. Olivieri degli Abati (Pisauri 1763), a za izdanje epigrafske građe *Epigrammata reperta per Illyricum a Cyriaco Anconitano* (s. n., o. 1660), gdje se nalaze 53 natpisa s našeg prostora, v. B. Lučin, n. dj., 204.

² J. Colin, n. dj. (1), 335. Colin pretpostavlja da je Ciriaco eventualno mogao biti u Dubrovniku i 1417, 1438. i 1446. (isto), a Patitucci 1417. i 1438; S. Patitucci, n. dj. (1), 149, 153. Godine 1417. Ciriaco je putovao iz Aleksandrije u Anconu, no iz Scalamontijeva životopisa nije posve jasno jesu li se u Dubrovniku iskrcali ili su samo pokraj njega plovili (»Dalmatica Ragusio nobili urbe et antiqua pulcherrimaque Epidauri colonia visa«; F. Scalamonti, n. dj. (1), 32). Godina 1438. nalazi se na natpisu na Velikoj Onofrijevoj česmi kojem je Ciriaco autor, no Šoljić je pokazao kako te datacije nema na Ciriacovu autografnom predlošku natpisa, već je dodana naknadno prilikom klesanja natpisa; Ante Šoljić, »O ranoj renesansi u Dubrovniku«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 40 (2002), 140–141. Ugradnja kamenih ploča s Ciriacovim natpisima odobrena je tek 1446. i tada su ploče postavljene na Knežev dvor i Veliku Onofrijevu česmu, no nema dokaza da je Ciriaco tom prigodom boravio u Dubrovniku.

zaključenjem trgovinskog sporazuma između dvaju jadranskih gradova i upućenu Dubrovčaninu Marinu Rastiću;³ zatim o dvama latinskim i jednom grčkom natpisu koje je Ciriaco sastavio za obnovljenu zgradu Kneževa dvora, odnosno za Veliku Onofrijevu česmu tijekom boravka u gradu 1443–1444. godine;⁴ o sonetu pisanim po narudžbi Frana Beneše u istom razdoblju, s popratnim proznim pismom Beneši;⁵ na koncu o Ciriacovu rukopisu s opisom Druge kosovske bitke (1448) očevica Paska Sorkočevića. Taj prijepis, koji je Ciriaco načinio u Arti, jedini je sačuvani primjerak Sorkočevićeva izvještaja.⁶

Najmanje je pak pažnje dosad bilo posvećeno pismu koje govori o Ciriacovim prijateljskim vezama s jednim od tada najuspješnijih i najbogatijih pripadnika dubrovačke trgovačke elite iz redova pučana, Božom Dobrićevim Nalješkovićem. Ciriacovo pismo, upućeno Nalješkoviću još za boravka u Dubrovniku u prosincu 1443. godine, svojim je sadržajem i jezičnim oblikovanjem impresivno svjedočanstvo autorovih humanističkih zanimanja. Iako je bilo primijećeno 1998., nažalost

³ Objavljen je prvi put u cijelosti u: Giuseppe Praga, »Indagini e studi sull'umanesimo in Dalmazia. Ciriaco de Pizziccoli e Marino de Resti«, *Archivio storico per la Dalmazia*, 19 (1935), 263–280; v. i Domenico Defilippis, »Il mito umanistico di due città adriatiche: Ancona e Ragusa«, *Atti del IV Congresso Internazionale della Cultura Adriatica (nuova serie), Adriatico/Jadran*, 2 (2007), 188–217. O rukopisima toga djela v. Stefano G. Casu, »*Veluti Caesar triumphans*: Ciriaco d'Ancona e la statuaria equestre«, *Paragone/arte*, 55–56 (2004), 37, bilj. 36. Pragin predložak najstariji je rukopisni svjedok, prijepis iz Ciriacova autografa, a načinio ga je Pietro Dolfin 1458. u Anconi (Biblioteca apostolica Vaticana, Vat. lat. 5252).

⁴ Za Ciriacovu epigrafsku djelatnost u Dubrovniku v. Stanko Kokole, »Ciriaco d'Ancona v Dubrovniku: renesančna epigrafika, arheologija in obujanje antike v humanističnem okolju mestne državnice sredi petnajstega stoletja«, *Arheološki vestnik*, 41 (1990), 663–697; Stanko Kokole, »Cyriacus of Ancona and the Revival of Two Forgotten Ancient Personifications in the Rector's Palace of Dubrovnik«, *Renaissance Quarterly*, 49 (1996), 2, 225–267; A. Šoljić, n. dj. (2) te pregled u: Tomislav Galović, »The Epigraphic Heritage of the Renaissance Period in Dubrovnik (15th Century)«, *Classical Heritage from the Epigraphic to the Digital. Academia Ragusina 2009 & 2011*, ur. Irena Bratičević i Teo Radić, Ex libris, Zagreb, 2014, 67–101.

⁵ Pismo Beneši, datirano 1. travnja 1444., i sonet kojim se izriče Benešina zahvala Djevici Mariji što ga je spasila od opasnosti na trgovačkom putovanju u Srbiji i Bosni, sačuvani su samo u rukopisu danas pohranjenu u Biblioteci Colombini u Sevilji, a objavljeni u: Silvia Fiaschi, »Inediti di e su Ciriaco d'Ancona in un codice di Siviglia (Colombino 7.1.13)«, *Medioevo e Rinascimento*, 25, n.s. 22 (2011), 307–368.

⁶ Ciriacov prijepis čuva se u Biblioteca universitaria Alessandrina u Rimu (Ms. 253). Tekst je recentno objavljen u: Mark Whelan, »Pasquale de Sorgo and the Second Battle of Kosovo (1448): A Translation«, *The Slavonic and East European Review*, 94 (2016), 1, 126–145.

nije uvršteno u ugledno izdanje Ciriacovih pisama s takozvanih kasnih putovanja, na kojima mu je Dubrovnik vjerojatno bio prva postaja.⁷

Osim što pismo govori o Ciriacovim privatnim druženjima tijekom nekoliko mjeseci provedenih u Dubrovniku, kao što o njegovim trgovačkim i epigrafskim aktivnostima govori arhivska građa, ono je također i dragocjena sličica iz života jedne imućne dubrovačke građanske obitelji iz sredine petnaestoga stoljeća. Otac te obitelji, adresat Ciriacova pisma, dosad u literaturi nije precizno identificiran. U jedinom radu za koji mi je poznato da uvodi ovo pismo u znanstvenu raspravu Filippo di Benedetto adresatovo ime i prezime bilježi u obliku »Natalis Bon« prema latinskom »Natalis, Boni filius«, ne dajući o njemu nikakvih podataka.⁸ Pismo je sačuvano u mješovitom kodeksu iz fonda *Capponiani* Vatikanske apostolske knjižnice (pod signaturom Cappon. 3). Kodeks je nastao u Ferrari, a vremenski se smješta u treću četvrtinu petnaestoga stoljeća. O samom će rukopisu više riječi biti u zadnjem poglavlju rada, a u nastavku ću obrazložiti svoju identifikaciju adresata i osvrnuti se na sadržaj i formu pisma te vijesti koje ono donosi bilo o Ciriacu, bilo o njegovim domaćinima Nalješkovićima.

1.

U zaglavlju Ciriacova pisma konvencionalnom su formulacijom naznačeni njegov primatelj i pošiljatelj: *Ad Natalem boni fi(lium) Ragu(sinum) negotiarie rei clarum ex Kyriaco Anconitano*.⁹ Osim na tom mjestu primateljevo se ime navodi još samo jednom, u obraćanju unutar prve rečenice, u obliku *bone Natalis* (»dobri Božo«), pri čemu se Ciriaco igra s latinskim oblikom netom spomenutog imena primateljeva oca, koji glasi *Bonus*.¹⁰ Tražeći osobu kojoj latinizirano vlastito ime glasi *Natalis*, a ime oca *Bonus*, i pretpostavljajući da njegovo prezime vjerojatno u pismu ne bi bilo izostavljeno da je pripadnik vlastele, u Vlajkijevoj genealogiji antunina odnosno dubrovačkih pučanskih obitelji naišla sam na odgovarajuću

⁷ Izdanje je Cyriac of Ancona iz 2015, n. dj. (1). U njemu nema ni pisma Franu Beneši, na koje je upozorila S. Fiaschi, n. dj. (5). Na Ciriacovo pismo Nalješkoviću upozoreno je u: Filippo Di Benedetto, »Il punto su alcune questioni riguardanti Ciriaco«, *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria dell'umanesimo. Atti del convegno internazionale di studio*, Ancona, 6-9 febbraio 1992, ur. Gianfranco Paci i Sergio Sconocchia, Diabasis, Reggio Emilia, 1998, 17–46.

⁸ Di Benedettu je ovo pismo bilo zanimljivo zbog Ciriacova neposrednog susreta s antičkim starinama i zbog osobitosti njegova latinskog jezika; F. Di Benedetto, n. dj. (7), 25, 28, 41, bilj. 42.

⁹ Ovdje prijepis donosim ne mijenjajući grafiju ni veliko i malo slovo. U zagradama su razriješene skraćenice.

¹⁰ Jednako postupa u spojevima *bone Benessa* i *bene [...]* *Benessa* u pismu Franu Beneši; v. S. Fiaschi, n. dj. (5), 338 i njezinu bilj. 74, te 362–363.

podudarnost u imenima oca i sina prateći genealogiju roda Nalješković (Nale). Budući pak da Ciriaco u pismu spominje i članove obitelji svojega prijatelja: brata Toma, ženu Anuklu podrijetlom iz Imole i kćeri Nikoletu i Dekušu, nije bilo sumnje da je riječ o Nalješkoviću koji je u Vlajkijevoj genealogiji antunina zaveden na ovaj način: »Natale fig(li)o di Dobrich ouer Bon sudd(ett)o hebbe per moglie Anuhla fig(li)a di q(uondam) E(gregio) Giacomo de Ugodonicis d'Imola Notaro, e Can(cellie)re di Ragusa«; među njihovih se desetero djece nalaze i *Decussa* i *Nicoletta*, dok se sljedeći zapis u genealogiji odnosi na Božova brata Toma (*Tomaso*).¹¹ Godine navedene u genealogiji odgovaraju pretpostavljenoj dataciji pisma (1443): prema vremenu sklapanja bračnog ugovora s dodatkom (1423. i 1424. godine) Božo je vjerojatno bio Ciriacovih godina ili nešto od njega mlađi, a u godini Ciriacova odlaska iz Dubrovnika (1444) Nikoleta, koja je u njegovu pismu djevojka, stupila je u brak sa slavnim trgovcem i autorom *Knjige o umijeću trgovanja* (*Libro del arte dela mercatura*) Benediktom Kotruljevićem.

Slavan po umijeću trgovine, kako je u svom obraćanju zabilježio i Ciriaco, bio je i Božo Nalješković, koji je učvrstio i unaprijedio uhodan trgovački posao što ga je njemu i njegovoj braći ostavio otac Dobrić Nalješković. Božo u znanstvenoj literaturi figurira kao jedan od najvećih dubrovačkih trgovaca tkaninama sredinom petnaestog stoljeća, jer su u vrijeme kada se izvoz i uvoz tkanina zbog slobodne trgovine u zaleđu i procvata proizvodnje sukna u samom gradu nalazio na vrhuncu braća Nalješković – jednako kao i Kotruljevići – održavala razvijenu trgovačku mrežu s istokom i zapadom Europe.¹²

Božo Nalješković u našoj je literaturi još poznatiji kao vlasnik reprezentativne kuće u gradu koju je zahvaljujući obiteljskom bogatstvu započeo graditi 1428. godine, angažiravši najbolje majstore i odabravši stambene prostore imućnih

¹¹ Državni arhiv u Dubrovniku, Rukopisna ostavština Čingrija (RO 161), II.A, Vlajkijeva genealogija antunina, f. 29r. U rodoslovlju njihova oca Dobrića (*Dobrich, Dobruscho*) za Boža su dana tri oblika imena: *Natale ouer Naliescho, e Nalcho*; isto, f. 28r.

¹² O Nalješkovićevim trgovačkim poslovima, u kojima se među ostalim pojavljuje i kao kreditor, v. Ignacij Voje, *Poslovna uspešnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 2003, 51, 57; Đivo Bašić, »Pomorstvo Dubrovnika od XII. do početka XX. stoljeća«, *Pomorski zbornik*, 44 (2006), 1, 145; Ignacij Voje, »Prilog trgovini crvcem (chermesium) u srednjovekovnom Dubrovniku«, *Istorijski časopis*, 56 (2008), 104, 107; Esad Kurtović, »Iz historije Kreševa u srednjem vijeku (Radoje Kristić zvani Kozoje)«, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu* 40 (2011), 26, 33; Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Hrvatski institut za povijest, Zagreb – Dubrovnik, 2012, 117, 149. O procvatu suknaške proizvodnje i trgovine u Dubrovniku petnaestog stoljeća: Josip Belamarić, »Urbanistički aspekti prve dubrovačke industrije u 15. stoljeću«, *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, ur. Predrag Marković i Jasenka Gudelj, Institut za povijest umjetnosti – Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2008, 341–372.

pučanskih i vlasteoskih obitelji kao modele pri gradnji i uređenju.¹³ Trokatnica s potkrovljem, koju je dao graditi uz kuće svoje dvojice braće, nalazila se u južnome dijelu povijesne jezgre, u blizini crkvice Svih Svetih (Domino). Kako je bila smještena na uglu, s ulice su se mogla vidjeti dva raskošna pročelja, ukrašena »sarcacenskim« prozorima (šiljasta luka) na prvom katu, istim tipom prozora i triforom na drugom katu te trima biforama grbavicama (s otvorom u obliku trolista) na trećem. U prizemlju se iza vrata jednostavnog klesanog okvira nalazilo predvorje s bogato izrađenom krunom cisterne i unutrašnje dvorište, spremišta i stranj za pohranu robe, koji je bio tipičan dodatak u kući trgovca. Prvi kat zapremale su kuhinja i saloča, u kojoj je najvredniji rad bio kamin čiju je gredu Nalješković dao ukasiti obiteljskim grbom i anđelima, a kapitele figurama babuina (fantastičnih životinja). Središnji dio drugoga kata zauzimala je velika dvorana u kojoj se isticao drveni balatorij s mrežastom ogradom, čije su stube, jednako kao i nasloni klupa u dvorani i vrata svih prostorija, bile urešene rezbarijama. Oko velike dvorane i na trećem katu nalazile su se spavaće sobe, ili u cijelosti obložene drvom ili s drvenim baldahinom, te barem dva radna prostora (*studija*) s pisaćim stolom i ormarom za knjige. Svi su prozori bili ostakljeni i zaštićeni dvostrukim prozorskim kopcima. Posljednji arhivski dokument koji govori o opremanju Nalješkovićeve kuće potječe iz 1437. godine, pa možemo pretpostaviti da je uskoro bilo dovršeno njezino kompletno uređenje.

2.

Na temelju opisane rekonstrukcije vanjskog i unutarnjeg izgleda Nalješkovićeve kuće te iznosa ugovorenih troškova zabilježenih u arhivskim knjigama Renata Novak Klemenčić o kući zaključuje: »Raskoš fasade nadmašila je unutrašnja oprema.«¹⁴ O važnosti raskošne fasade i prikladne unutrašnje opreme upravo za predodžbu koju će stvoriti stranac kada dolazi u kontakt s trgovčevim domom pisao je još 1458. Nalješkovićev zet Benedikt Kotruljević: prema njegovim uputama vanjština zgrade mora biti lijepa i ulaz u kuću dostojanstveno izveden, a unutrašnji

¹³ Narudžbe i tijek gradnje i uređenja Nalješkovićeve kuće izrazito su dobro dokumentirani u arhivskim vrelima, a potom interpretirani u: Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika I*, Centralni higijenski zavod, Beograd, 1938, 20; Nada Grujić, »Studio u dubrovačkim kućama prve polovice 15. stoljeća«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 36 (2012), 43–52; Nada Grujić, *Kuća u Gradu: studije o dubrovačkoj stambenoj arhitekturi 15. i 16. stoljeća*, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2013, osobito 140–145 (poglavlje »Kuća Nalka Dobrićeva Nalješkovića«) te Renata Novak Klemenčić, »Nekoliko zapažanja o drvenoj opremi dubrovačkih kuća u 15. stoljeću«, *Zbornik Dubrovačkih muzeja*, 3 (2015), 85–98. Na te se radove oslanjam u ovom sažetom opisu Nalješkovićeve kuće.

¹⁴ R. Novak Klemenčić, n. dj. (14), 92.

uresi ravnomjerno raspoređeni, pristali i prikladni za život u kući, a sve kako bi se ostavilo što bolji dojam na strance koji po prirodi posla zalaze u kuću trgovca.¹⁵

Stranac koji je u prosincu 1443. godine zašao u kuću Boža Nalješkovića također je primijetio da se pročelja njegove kuće po ljepoti ističu nad ostalima u ulici, no i da je ljepota kuće kudikamo veća kada se u nju uđe i ugleda unutarnje dvorište s trijemom, šetnicom i cisternom, a zatim i prostorije u čije je uređenje očito bilo mnogo uloženo. Ono što je Ciriacu osobito zasjalo pred očima bile su skupocjene tkanine, odnosno od njih izrađeni pokrivači i prostirke, zavjese, posteljina i odjeća, pa im je i u pismu posvetio oduševljen opis pun raskošnih i pompoznihih epiteta.

Gledajući strukturu Ciriacova pisma, moglo bi se reći da se ono nakon pozdravne formule i uvoda – kratke i uzvišene pohvale Dubrovnik – sastoji od tri dijela, koji govore o Nalješkovićevoj kući, o Nalješkovićevoj obitelji i o Nalješkovićeovu daru kojim je obdario svog gosta. Ushićen ton kojim Ciriaco časti svojeg domaćina opisujući njegov dom nastavlja se i u pohvalama članova njegove obitelji, poimence supruge Anukle i dviju kćeri, Nikolette i Dekuše. Pritom se u sva tri slučaja Ciriaco poslužio svojim karakterističnim jezičnim dosjetkama. Ime Anukle, kćeri notara i kancelara koji je doselio iz Imole, zapisao je u obliku *Anuclea* i povezo s glagolom *enucleare* (doslovno: izvaditi jezgru oraha [*nucleus*] iz ljuske) jer ju je Nalješković »izvadio« iz njezine prve domovine, odabravši je među mnogim čestitim i Dubrovkinjama i strankinjama.¹⁶ Kada pak zaneseno hvali djevojku Nikoletu, igra je riječima implicitna: proglašava je pobjednicom (*victrix*) među Nalješkovićevim kćerima, pa možda i šire u cijeloj Iliriji, i to »ne samo imenom nego i stvarno«, aludirajući na etimologiju njezina imena od grčke riječi za pobjedu, *νίκη*. Za Nikoletinu sestru Dekušu na koncu će reći da je ures (lat. *decus*) među djevojčicama svoje dobi.¹⁷

¹⁵ Benedikt Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura – Knjiga o vještini trgovanja*, prir. i prev. Zdenka Janeković Römer, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti i umjetnosti u Dubrovniku i Udruga »Hrvatski računovođa«, Zagreb – Dubrovnik, 2009, 290, 303, 469, 478.

¹⁶ Anuklin otac, zabilježen u Vlajkijevoj genealogiji antunina kao *Giacomo de Ugodonis d'Imola notaro, e can(celle)re di Ragusa* (v. bilj. 11), a u arhivskim knjigama kao *Jacobus de Ugodonis de Bononia*, na službi u Dubrovačkoj Republici bio je od 1401. do 1415.; v. Konstantin Jireček, »Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner [II. Die slavische Kanzlei]«, *Archiv für slavische Philologie*, 26 (1904), 192. Ime *Anukla* izvedenica je imena *Ana*; v. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnik, svezak 9: osobna imena*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2018, 111.

¹⁷ Oblik *Dekuša* česta je izvedenica imena *Desislava*, N. Vekarić, n. dj. (16), 117. Za još jedan zanimljiv primjer Ciriacove sklonosti etimologijama v. Luka Špoljarić, »Hrvatski renesansni velikaši i mitovi o rimskom podrijetlu«, *Modruški zbornik*, 9–10 (2016), 15–16.

U trećem dijelu pisma Ciriacovo pohvalno pripovijedanje o Nalješkovićevu gostoprimstvu dostiže svoju kulminaciju – nedvojbeno stoga što je i događaj koji opisuje bio vrhunac njegova posjeta trgovčevu domu. Odvio se tijekom preobilne gozbe pune delacija i humanističkoga razgovora o starinama, dok je Ciriaco oduševljeno tumačio vrijednost čuvene skulpture Konji svetoga Marka.¹⁸ U tom je času Nalješković zatražio da se iznese brončana glava konja, ostatak veće figure koji je prethodnoga dana pronašao seljak na njivi na prostoru antičkog Epidaura u blizini Dubrovnika. Ciriaco ju je uzeo u ruke i razgledao s divljenjem, a u skladu s njegovim željama, dubrovački mu je trgovac antičku relikviju i poklonio. Pun zahvalnosti, Ciriaco je taj dar u humanističkom duhu vidio kao zalag njihova prijateljstva. No osim toga vidio je u njemu priliku da na svojim daljnjim putovanjima s ovom figurom kao dokazom pronosi glas o bogatstvu »ilirskog Epidaura«.

Tim je zaključkom zaneseni antikvar zaokružio svoju pohvalu domaćinu Nalješkoviću, ali i gradu koji ga je ugostio: započeo je, naime, upravo s pohvalom Dubrovnika, »plemenitoga ilirskoga grada«, ističući ljepotu i urešenost njegovih javnih palača i česmi, a referirao se zapravo pritom na novo lice Kneževa dvora, obnovljeno, nakon eksplozije baruta, 1435. godine prema nacrtima Onofrija della Cave, te na impresivnu česmu koju je gradio isti majstor od 1438. do 1441. i koja se danas po njemu zove Velika Onofrijeva česma. Upravo se sastavivši komemorativne natpise za te dvije renesansne građevine Ciriaco odužio gradu domaćinu, o kojemu je blagonaklono govorio i u djelu *Anconitana Illyricaque laus et Anconitanorum Raguseorum foedus*, ali i u manje poznatom spisu *Sex modi administrandarum rerum publicarum, tres ad iustitiam et tres ad iniustitiam* (*Šest državnih ustava, tri pravedna i tri nepravedna*). Dubrovnik mu je ondje primjer

¹⁸ Riječ je o brončanoj skulpturi četiri konja, koji su nekoć kao dio četveroprega krasili hipodrom u Carigradu. Nakon Četvrtoga križarskog rata Enrico Dandolo poslao ih je kao plijen u Veneciju, te su postavljeni na lođu na prvome katu zapadnog pročelja Bazilike svetog Marka. Ciriaco je susret s tim veličanstvenim figurama opisao u pismu papi Eugenu IV. – poznatijemu kao njegov *Itinerarium*, nastalu najvjerojatnije potkraj 1441. godine. U opisu se nailazi na paralelna mjesta s onima u pismu Nalješkoviću (istaknuto kurzivom): »Ac inde postquam per triduum omnia tantae civitatis vestigia oculis observata perspeximus, ad sacram, et ornatissimam Leonidei Marci aedem perreximus. Aeneos primum illos, et arte conspicuos *quadriugales equos Phidiae* nobile quidem opus, et insigne olim in Urbe *belligeri Iani specimen* Delubri non semel, sed dum placuerat, inspectare licuit«; Ciriaco d'Ancona, *Kyriaci Anconitani Itinerarium, nunc primum ex MS. cod. in lucem erutum ex bibl. illus. clarissimique Baronis Philippi Stosch*, prii. Laurentius Mehus, Ex novo typographio Joannis Pauli Giovanelli, Firenze, 1742, 33. O Ciriacovu doživljaju skulpture v. Marilyn Perry, »Saint Mark's Trophies: Legend, Superstition, and Archaeology in Renaissance Venice«, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 40 (1977), 33; Vittorio Galliazo, »I Cavalli di San Marco: una quadriga greca o romana?«, *Faventia*, 6 (1984), 2, 102.

aristokratske vlasti, kao i Sparta sa svojom gerusijom, Rim sa svojim senatom, a u njegovo doba Venecija: »Quorum optimam politiam nostra hac aetate Veneti per Italiam, sed aliis posthabitis omnibus externis una inter Illiricos Ragusaeorum civitas laudatissime servat« (»Njihovo izvrsno uređenje u ovo naše vrijeme čuva Venecija u Italiji, no ostavimo li po strani sve druge inozemne gradove, na krajnje pohvalan način čuva ga među Ilirima grad Dubrovnik«).¹⁹

3.

Ciriacova datacija pisma također nosi biljeg njegove osebujne epistolografske prakse. Datacija glasi: »Ex Epidauris Raguseisue gratiosis et periucundissimis gym/nasiorum SCENIS / XI. FAVSTO Kyriaceoque sereno et laeto / fausto celebrissimoque humanati Iouis natalicio«. U prvom njezinu dijelu, u zemljopisnom podatku (»s epidaurske i dubrovačke drage i vrlo ugodne pozornice djelovanja«), Ciriaco upotrebljava dva pojma, *gymnasium* i *scaena*, koja se u nekoliko inačica javljaju u još nekoliko njegovih pisama, pa i u pismu Franu Beneši: »Ex Epidauris Raguseisue iucundissimis gymnasiorum scenis«. ²⁰ Potaknuta tom neobičnom formulacijom Silvia Fiaschi usporedila je one njoj srodne u drugim Ciriacovim pismima i protumačila pojam *gymnasium* kao mjesto u gradu gdje se odvijaju središnje javne djelatnosti, a pojam *scaena* kao emfatičan izraz Ciriacova zanosa »scenarijem koji se prikazuje očima zadivljena putnika«, »spektaklom« koji je za njega grad predstavljao.²¹

Vremenski pak podatak iz datacije pisma iskazan je tako da se zbog upotrebe istog ablativnog padeža čini da je Ciriaco pisao u nedjelju na Božić, kako je zaključio Di Benedetto, što ga je i zbunilo jer je, kako je primijetio, Božić padao u nedjelju 1435. i 1446. godine, no ni za jednu od tih dviju godina nije se s obzirom na kronologiju Ciriacova života činilo mogućim da bi se u prosincu nalazio u Dubrovniku.²² Polazeći od pretpostavke da pismo potječe iz prosinca 1443. godine, koji je Ciriaco sigurno proveo u Dubrovniku, ponudit ću moguće rješenje za dataciju njegova pisma, uz napomenu da dataciju rekonstruiram na temelju teksta koji je na ovome mjestu pokvaren.²³ Mislim da Di Benedetto nije

¹⁹ Cyriac of Ancona, n. dj. (1), 2015, 296. Djelo o šest vrsta ustava moguće je datirati tek okvirno, u razdoblje između 1440. i 1447. godine (isto).

²⁰ S. Fiaschi, n. dj. (5), 363.

²¹ S. Fiaschi, n. dj. (5), 338–343; citat sa str. 340.

²² F. Di Benedetto, n. dj. (7), 41, bilj. 42.

²³ U potvrde Ciriacova boravka u Dubrovniku na prijelazu iz 1443. u 1444. godinu ulazi njegovo pismo kardinalu Giulianu Cesariniju datirano u Dubrovniku 5. prosinca 1443. (Cyriac of Ancona, n. dj. (1), 2003, 8–15, gdje je na str. 9 pogrešno prenesen datum, kao 3. prosinca), pismo Franu Beneši od 1. siječnja 1444. (S. Fiaschi, n. dj. (5), 333) te odluke Maloga vijeća da Ciriacovi natpisi budu uklesani na ploče (19. prosinca 1443.) i da

uzeo u obzir broj »XI« koji se u rukopisu nalazi na početku retka, zatim da taj broj XI. treba čitati na način na koji su humanistički autori nerijetko upotrebljavali rimsku dataciju – tako da su izostavljali kraticu »a. d.«, a podrazumijevali da se taj broj odbija od vrijednosti fiksnog dana navedenog u drugom dijelu datacije, te na koncu da »(a. d.) XI« treba povezati sa spomenom Božića u dataciji (»fausto celeberrimoque humanati Iouis natalicio«): 11. dan prije 25. prosinca prema rimskom računanju je 15. prosinca, a 15. prosinca 1443. jest bila nedjelja (»fausto Kyriaceoque sereno et laeto«). *Kyriaceus* (*dies*) bio je Ciriacu osobito drag izraz za nedjelju, u kojem je pridjev »Gospodnji«, oblikovan prema grč. κυριακός, odražavao podrijetlo njegova vlastitog imena, a sintagma *humanatus Iuppiter* (doslovno: očovječeni Jupiter) u značenju Krista, koju je vrlo rado upotrebljavao, smatra se izvorno njegovom i nerijetko citira kao jedan od znakova njegova religijskog i jezičnog pogansko-kršćanskog sinkretizma.²⁴ Iako nisam pronašla ovakav oblik bilježenja datuma u drugim Ciriacovim pismima, upravo bi se spomenutoj Ciriacovoj sklonosti spajanju poganskog i kršćanskog mogla pripisati kombinirana rimsko-kršćanska datacija, u kojoj se rimski način računanja vezuje ne uz fiksne dane rimskoga kalendara, tj. Kalende, None ili Ide (kako je Ciriaco, inače, redovito radio), nego uz fiksni dan crkvenoga kalendara, tj. Božić. Moguće je također da je ovdje odabrao datiranje oslonjeno na blagdan Božića kako bi mogao upotrebom riječi *Kyriaceoque* i *natalicio* ukazati na etimološku vezu između svojega i imena svojeg adresata (lat. *Natale*). Pismo bi dakle bilo pisano 15. prosinca, a posjet kući Nalješkovića odvio se prethodnoga dana, odnosno 14. prosinca 1443. godine.

U vezi s datacijama vrijedi još spomenuti kako je na samome početku pisma Ciriaco izričito naveo datum kada je u Dubrovnik stigao: »ad XIII. K(alendas) Decembris«, odnosno 19. studenoga. Ova datacija mijenja uvriježeno mišljenje da se u Dubrovniku nalazio već u listopadu te 1443. godine.²⁵

4.

Ciriakov latinski izričaj, koji je zbog odstupanja od klasičnih normi od Poggia naovamo redovito izazivao nepovoljne ocjene, očekivano je prisutan i u ovome pismu.²⁶ Njegove su rečenice izrazito duge, a predikati se redovito nalaze na njihovu

mu se za njih isplati novčana nagrada (12. siječnja 1444.); odluke su citirane u S. Kokole, n. dj. (4), 238, bilj. 22.

²⁴ Cyriac of Ancona, n. dj. (1), 2003, xv; René Hoven, *Dictionary of Renaissance Latin from Prose Sources*, Brill, Leiden, 2006, 250.

²⁵ Usp. Cyriac of Ancona, n. dj. (1), 2003, 4.

²⁶ Najutjecajnije negativne ocjene Ciriacove latinske proze sabrane su u: Piergiorgio Parroni, »Il latino di Ciriaco«, *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria dell'umanesimo. Atti del convegno internazionale di studio*, Ancona, 6-9 febbraio 1992,

kraju, pri čemu se u nekoliko primjera javlja nesklad između upotrebe glagola u jednini i množini bez promjene subjekta (*ducerem ... conspexissem ... vidimus; servabo ... ut ... valeamus ... et ... opto*); obiluju veznicima i participima, a česti su i postponirani veznici i prijedlozi te hiperbati (*tuas ad conspicuos lares me una tuo cum optimo fratre, nostra et inter eiusdem generis supellectilia servabo*). Superlativne riječi i veze (čak tri puta *perbellissime*, zatim *longe perlautas, perdignius, perbelle, perlauciores, egregie superasse*) ukazuju na Ciriacovu fascinaciju gradom, Nalješkovićevim domom i poklonom. Prisutni su i grecizmi (*symposium, sindon, peplus*), arhaizmi (*quom*) i drugi izrazi koji se smatraju karakterističnima za Ciriacov stil (tvorenica *aquicolus*, oblik *puera*, f.²⁷).

5.

Na koncu vrijedi nešto reći i o grafičkom oblikovanju teksta pisma u njegovu jedinom primjerku za koji danas znamo, kodeksu Cappon. 3 iz Vatikanske biblioteke. Kodeks je detaljno opisan u katalogu fonda *Capponiani*, a zatim i u izdanju komedije Leona Battiste Albertija koja se u tom mješovitom kodeksu također nalazi.²⁸ Po svemu sudeći složen je u Ferrari u drugoj polovici petnaestog stoljeća. Njegov *terminus ante quem non*, godina 1467., izveden je iz datacije govora *Oratio in funere Francisci Sfortiae*, koji je ondje prepisan, a mjesto njegova stvaranja, kao i njegov vlasnik, iščitavaju se iz vlastoručne oznake vlasništva: »Adolescentis studiosi poesis et eloquentiae Franci(Sci) Rhigei burgensis est liber iste, tempore Guarini Veronen(sis) ferrariae scriptus diversis manibus« (139r).

Iz drugih se sličnih rukopisnih svjedočanstava Francisca Rigea iz španjolskog Burgosa zaključuje da je bio učenik Guarina de' Guarinija iz Verone u nekom periodu Guarinova djelovanja u Ferrari (od 1429. do smrti 1460.). Štoviše, ovaj

ur. Gianfranco Paci i Sergio Sconocchia, *Diabasis*, Reggio Emilia, 1998, 269–270. Analize Parronija te, prethodno, Neuhausena i Trappa upozorile su na Ciriacovu jezičnu bliskost s kasnosrednjovjekovnim latinitetom (Karl August Neuhausen i Erich Trapp, »Sprachliche und sachliche Bemerkungen zu einer neuen Ausgabe des Cyriacus von Ancona«, *Humanistica Lovanensia*, 32 [1983], 45–75; Karl August Neuhausen i Erich Trapp, »Sprachliche und sachliche Bemerkungen zu einer neuen Ausgabe des Cyriacus von Ancona«, *Humanistica Lovanensia*, 33 [1984], 22–70). Prema Parroniju, Ciriaco je primio naobrazbu u srednjovjekovnoj tradiciji, koje se nije odrekao unatoč kasnijem usavršavanju i humanističkom usmjerenju (P. Parroni, 282–283). Jezične i stilske osobitosti pisma Nalješkoviću odgovaraju spomenutim analizama.

²⁷ F. Di Benedetto, n. dj. (7), 29.

²⁸ Giuseppe Salvo Cozzo, *I codici Capponiani della Biblioteca Vaticana*, Tipografia Vaticana, Roma, 1897, 4–8; Chiara Buonfiglioli, *La fortuna della »Philodoxeos fabula« di Leon Battista Alberti*, Edizioni Polistampa, Firenze, 2014, 208–215.

kodeks Chiara Buonfiglioli karakterizira kao Rigeovu bilježnicu za potrebe studiranja (»un quaderno studentesco«).²⁹

Tekstovi koji su u nju okupljeni raznovrsni su: od religioznih poput Pseudo-Ciprijanova *De ligno crucis* do komedije *Philodoxeos* Leona Battiste Albertija i govora u obranu retorike i antičkih autora Antonija Beccarije. Prisutna su također Guarinova djela (prijevod Isokrata i predavanja o Ciceronu), kao i utjecajna rasprava o humanističkom obrazovanju i odgoju *De ingenuis moribus* Petra Pavla Vergerija. Ciriacovo dubrovačko pismo našlo se u susjedstvu jedne pjesme Giovannija Marija Filelfa, inače autora dvaju djela u pohvalu Dubrovnika,³⁰ i anonimne pjesme u čast Galeazza Sforze. Buonfiglioli u rukopisu uočava pet pisarskih ruku, a za dio u kojem se nalazi Ciriacovo pismo s punom plauzibilnošću zaključuje da ga je svojom humanističkom kurzivom pisao pisar koji se pod prijepisom Vergerija na f. 37r potpisao kao Antonius de Graecis.³¹ Do ovog trenutka nije poznat ni autograf ni koji drugi rukopisni svjedok Ciriacova pisma Nalješkoviću.

Ako se promotri oblikovanje teksta na stranicama rukopisa Cappon. 3, a s posebnim obzirom na dijelove kodeksa koje je prepisao Antonius de Graecis, uočava se da se prijepis Ciriacova pisma u nekoliko formalnih osobina razlikuje u odnosu na ostale tekstove: veći broj paragrafa oblikovan je tako da je po jedna riječ izdvojena i zapisana na sredini retka, izolirana bjelinama; riječ *caput*, kojom se imenuje napeto iščekivani epidaurski antikvitet i najveća materijalna vrijednost koju je strastveni kolekcionar ponio sa sobom s dubrovačke gozbe, istaknuta je spacioniranom majuskulom na način da se riječ proteže do kraja retka; na isti je način spacioniranim velikim slovima zapisano nekoliko završnih riječi prije formule valedikcije, *alia inter memoratu digna*, vjerojatno da se naglasi važnost antičkoga dara; spacionirano je, radi popune retka, napisan drugi dio riječi *dignissime*, a majuskulom riječi *scenis* i *fausto* u dataciji. Takvo se oblikovanje ne pojavljuje u ostatku rukopisa Cappon. 3, a budući da se ne pojavljuje ni u prijepisima istoga pisara sačuvanima u drugom njegovu rukopisu u kojem se potpisao, Cappon. 15, pretpostavljam da opisane karakteristike ne potječu iz njegove pisarske prakse i da bi ih, naprotiv, vrijedilo potražiti među Ciriacovim autografima. Proučavatelj Ciriacovih rukopisa Domenico Fava uvrstio je navedene značajke u svoj paleografski opis Ciriacova načina pisanja i protumačio ih utjecajem epigrafskih konvencija.³² Među Ciriacovim autografima koji su mi dostupni ove se značajke

²⁹ C. Buonfiglioli, n. dj. (28), 169.

³⁰ N[estore] Pelicelli, »Due opere inedite di G. M. Filelfo«, *Rivista dalmatica*, 5 (1902–1903), 5–33 i 139–176.

³¹ C. Buonfiglioli, n. dj. (28), 209.

³² Domenico Fava, »La scrittura libraria di Ciriaco d'Ancona«, *Scritti di paleografia e diplomatica in onore di Vincenzo Federici*, ur. Raffaello Morghen, Leo S. Olschki, Firenze, 1944, 302.

moгу uočiti u njegovu autografu danas Ott. Lat. 1586 Vatikanske knjižnice,³³ no upotreba velikih i razmaknutih slova još je istaknutija u rukopisu Vat. lat. 3630 iste biblioteke,³⁴ koji se smatra djelom pisara – Ciriacova oponašatelja koji je »ropski slijedio osobine njegova pisma«. ³⁵ Iako Antonius de Graecis nije oponašao i same oblike Ciriacovih slova kao što je to radio pisar rukopisa Vat. lat. 3630, specifičan raspored teksta na stranicama njegova prijepisa u kodeksu Cappon. 3 sugerira da ga je možda prenio upravo iz autografnoga predloška. Na taj je način njegov prijepis vrijedno svjedočanstvo tradicije Ciriacovih tekstova.

6.

Ovdje predstavljeno pismo Ciriaca iz Ancone dubrovačkom trgovcu Božu Nalješkoviću prilog je poznavanju humanističkih i posebice antikvarskih interesa humanista koji je svojim stalnim putovanjima, prikupljanjem starina i bilježenjem antičkih natpisa, stvaranjem mreže poznanstava, ali i originalnim jezikom i stilom latinske proze ostao jedinstvena pojava u povijesti humanističkoga pokreta. No, također, pismo Nalješkoviću iz vatikanskoga rukopisnog fonda Capponiani, kao i nedavno otkriveno pismo dubrovačkom trgovcu Franu Beneši sačuvano u rukopisu Biblioteke Colombine u Sevilli, donosi nov podatak o Ciriacovim kontaktima tijekom putovanja našim krajevima i potvrđuje intenzitet Ciriacovih poslovnih i istraživačkih veza s našim ljudima na istočnoj obali Jadrana. U ovome pismu ostavio je dragocjeno svjedočanstvo o posjetu obitelji jednoga pripadnika dubrovačke trgovačke elite iz redova pučana. Zanimljivo je da je pismo upućeno Nalješkoviću samo dan nakon njihova susreta u prosincu 1443., kao svojevrsna zahvala za gostoprimstvo i za dar koji je Ciriaco primio od domaćina, držeći ga, kako piše, »vrednijim od zlata ili dragog kamenja«. Pružajući izravan pogled u dom dubrovačkog trgovca tkaninama, pismo može poslužiti i kao trenutani, ali rječiti izvor o dubrovačkom svakodnevnom i privatnom životu, jednako kao što je još jedan dokaz Ciriacove fascinacije antikom te njegove epistolografske i jezične originalnosti.³⁶

³³ Mjestimično od f. 153r nadalje.

³⁴ Riječ je o prijepisu djela *Anconitana Illyricaque laus et Anconitanorum Raguseorumque foedus*, f. 47r–55r.

³⁵ D. Fava, n. dj. (31), 304–305. Iste karakteristike primjećuju se i u prijepisu Ciriacova pisma Beneši, faksimil u: S. Fiaschi, n. dj. (5), TAV. II.

³⁶ Ovaj rad nastao je u sklopu projekta *Hrvatska rukopisna kultura: djela, pisari, zbirke* koji financira Hrvatska zaklada za znanost pod brojem IP-2019-04-8566. Zahvalu za korisne savjete pri pisanju rada dugujem Ivanu Lupiću, Luki Špoljariću i članovima uredništva *Colloquia Maruliana*.

Ad Natalem Boni filium Ragusinum negotiariae rei clarum ex Kyriaco Anconitano*

Quom ad XIII. Kalendas Decembris Ragusium nobilem Illyridis urbem, tuam et dulcem patriam, uenissem, bone Natalis, eam libenti animo uidi et conspicuis auctam ornamentis, aquarum fontibus, palaciisque publicis nuper accomodatissime insignitam, ex quo perbellissime factis clarum superare nomen accepi.

At et cum pridie tuos ad conspicuos lares me una tuo cum optimo fratre Thomaso in simposio ducerem, vir humanissime, tametsi has antea domos ab extra precellere eiusdem uici alias conspexissem, intus uero longe perlautas ac omni ex parte pulcherrimis deambulatoriis et auleis, undique porticibus, aquicolis cisternis et praeciosis denique thalamis accomodatas uidimus.

Atque omnigenum supellectilium genere ortheastreis¹ uelaminibus, pictique tapetis cortinis, coccineis auroque permixistis peplis, purpureis e syrico uestibus niueisque sindonis et mantilibus Sydonia quidem praeciosa arte elaboratis et potiori ex parte, ut aiunt, tuae ipsius diligentissimae coniugis manu contextis quaeque completa et exornata cognouimus.

Sed et contemplatu nostro perdignius, admirabar praeclaram ipsam et optimam coniugem tuam Anucleam, quam et ab aliis ingenuis et pudicissimis extraneae nationis mulieribus perbelle ab Immolana enucleare patria maluisti.

Quae postquam ad perlauciores mensas ingenti et auro argentoque perfusas illico natas comunes illas ingenuas et decoras pueros coram perduxit, uidimus Nicolettam, praeclarae indolis, alias omnes aetate nostra Dalmatum egregie superasse puellas, nec modo nomine quinetiam re aliarum uictricem natarum Natalis praeclari hominis late conspexi et aliarum forte Illyridum praecellentem.

Sorrow sed enim sua illa pulcherrima Dechusca vere et ipsa decus sua aetate puellarum apparuit.

* Izdanje pisma Ciriaca iz Ancone priređeno je prema digitalnom faksimilu rukopisa Cappon. 3 u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici. Faksimil je dostupan na mrežnoj stranici knjižnice (https://digi.vatlib.it/view/MSS_Cappon.3), a pismo se u rukopisu nalazi na f. 110r-111r. Iako pismo nije u autografu, s obzirom na to da je pisar vjerojatno prepisivao iz autografa i vjerno prenio osobitosti vizualnog oblikovanja teksta, u izdanju se nije zadiralo u grafiju, a radi lakšeg praćenja razriješene su kratice te je u najmanjoj mogućoj mjeri osuvremenjena interpunkcija. Riječi koje su istaknute majuskulom u rukopisu prenesene su majuskulom i u transkripciji, dok su u prijevodu istaknute kurzivom.

¹ ortheastreis] *forsan* ostreis

Božu Dobrićevu Dubrovčaninu, slavnom trgovcu, Ciriaco iz Ancone

Kada sam 19. studenoga stigao u Dubrovnik, plemeniti ilirski grad i tvoju dragu domovinu, dobri Božo, s veseljem sam ga razgledao, nedavno na najpri-mjereniji način obogaćena izvanrednim ukrasima i uljepšana česmama i javnim zgradama, te sam iz toga shvatio da onim što je u njemu prelijepo učinjeno nadvi-suje i svoj slavan glas.

A kada sam jučer zajedno s tvojim predobrim bratom Tomom došao na gozbu u tvoj izvanredni dom, najplemenitiji čovječe, premda sam i prethodno uočio da se ova kuća izvana ističe nad ostalima u istoj ulici, unutra sam vidio da je pre-sjajna i da je na svim stranama najprikladnije opremljena prekrasnim šetnicama i dvorištima, brojnim trijemovima, cisternama za vodu te skupo uređenim sobama.

A primijetio sam i da je sve ispunjeno i urešeno raznovrsnim pokućstvom, grimiznim prekrivačima, oslikanim zavjesama i sagovima, skrletnim ogrtačima protkanima zlatom, purpurnim odijelima od svile, snježnobijelom krevetnom i vrijedno i umješno izrađenim stolnjacima; vidio sam da je sve to dotjerano i ukraše-no, a većim dijelom, kako su govorili, istkano rukom tvoje silno marljive supruge.

No, još vrednije spomena, divio sam se njoj, tvojoj presjajnoj i izvrsnoj ženi Anukli, koju si uzeo iz njezine domovine Imole, vrlo je časno odabravši nad osta-lim i domaćim ženama i najčestitijim pripadnicama tuđih naroda.

A ona je zatim za prebogate stolove, na kojima su se sjajile rijeke srebra i zlata, dovela onamo vaše dvije plemenite i pristale kćeri, te sam vidio Nikoletu, krasno stvorenje koje izvrsnošću nadmašuje sve druge djevojke našega vremena u Dalmaciji – i čvrsto sam se uvjerio kako nije samo imenom, što sam lako uočio, nego i stvarno pobjednica među kćerima slavnoga Boža, a možda i među drugim Ilirkama. No doista se i njezina prelijepa sestra Dekuša i sama ističe među djevojčicama svoje dobi.

Sed ne his plura, ut et finem admodo faciamus, hoc praecipue dignum commemorare et perbellissime nobis uisum, quod cum percepti opipare² coena medio et in tam praeclaro symposio dapes nec dum secundas obesas ullo uel usque bellariorum genere mensis delato, honestissima dignis de mundi spectaculis uerba inuicem haberemus et praeciosos illos aeneos Venetum quadriiugales equos memoriae utique uicissim recenseremus, equidem ut ex Phidia mirificum opus necnon olim famae belligeri Iani specimen delubricos laudare equos, inter clariores uetustatum reliquias perbellissime cepi. Quam ob rem egregiam CAPVT interim equi eiusdem generis opus quod ex ere antiqua et egregia fabre factum arte ex colono pridie indigena Epidauris in campis compertum in medium adduci iussisti.

Quo equidem inspecto cum illico manu cepissem et opusculum ut antiquitate uerendum, et mira politum arte spirantia item aera eximiis attollere laudibus maluissem, statim id ipsum auido mihi dono eximia tua liberalitate dedisti.

Quod equidem amice suscepi, nec ut floccipendendum modici ut aeris praecium, quinimmo auro gemmisue praeciosius exstimaui, ac ut dignum ceptae beniuolentiae nostrae munus egregium uel pignus amoris nostra et inter eiusdem generis supellectilia seruabo, ut et dignis quondam uiris principibusque in Latio uel etiam per orbem, ut nobile quid Epidaure Illyricae ciuitatis monumenti nostra aetate reliquia ALIA INTER MEMORATV DIGNA ostentare dignissime ualeamus ut et uos diu ualere feliciores opto.

Ex Epidauris Raguseisue gratiosis et periucundissimis gymnasiolorum SCENIS XI. FAVSTO Kyriaceoque sereno et laeto fausto celeberrimoque humanati Iouis natalicio.

² opipare] *corr. ex opipere*

No da se ne zadržavam na tome, i da već krenem prema kraju, ovo mi se čini osobito dostojnim spomenuti, nešto prelijepo: kako sam – kad smo primljeni na prebogat ručak, tijekom tako raskošne gozbe (a dotad još nije bio donesen na stol drugi obilan slijed niti ijedna vrsta slastica) vrlo upućeno razgovarali o slavnim čudima svijeta i također jedan drugoga podsjetili na onu vrijednu brončanu skulpturu konjā u četveropregu iz Venecije – počeo vrlo lijepo govoriti o tim hramskim konjima, kao da su čudesno djelo Fidijino i kao da su primjer slave ratobornoga Jana. Bila je izvrsna prilika da ti u tom času zapovjediš da se donese pokazati *glava* konja, također umjetničko djelo od bronce, izvrsne antičke kiparske izrade, koju je dan prije domaći seljak pronašao u polju u Epidauru.

A kada sam je razgledao, uzeo odmah u ruke i krenuo je neizmjereno hvaliti kao djelo vrijedno poštovanja, zbog starine i jer je tako izrađeno kao da je živo, ti si mi je smjesta, u svojoj izvanrednoj velikodušnosti, dao na dar, za kojim sam uostalom i žudio.

Ja sam ga, naravno, prijateljski primio, držeći ga ne onoliko malo vrijednim kolika je cijena bronce, već, naprotiv, vrednijim od zlata ili dragog kamenja, te ću ga – kao izvrstan dar dostojan naše uzajamne naklonosti ili kao zalog ljubavi – čuvati među ostalim svojim predmetima iste vrste, kako bih ga mogao s punim pravom jednom pokazivati učenim ljudima i prvacima u Rimu ili drugdje po svijetu *među ostalim pažnje vrijednim ostacima* našega vremena, kao neki dragocjeni spomenik ilirskoga grada Epidaura. Jednako tako i vama želim da budete dobro i da vas prati sreća.

S epidaurske i dubrovačke drage i vrlo ugodne *pozornice* djelovanja, u *sretnu*, vedru i radosnu nedjelju 15. prosinca pred sretan i preslavni dan rođenja Gospodnjeg.

Irena Bratičević

A LETTER OF CYRIACUS OF ANCONA TO BOŽO NALJEŠKOVIĆ
OF DUBROVNIK

A letter in Latin from Ciriaco de Pizzicolli of Ancona (1391–1452) to Božo Nalješković of Dubrovnik is published and interpreted in this paper for the first time. A copy of this letter, deriving from the middle of the 15th century, has been preserved in codex Cappon. 3 of the Vatican Apostolic Library. The letter is an outstanding document of Ciriaco's humanist interests and his enthusiasm for Classical antiquities and for the Dubrovnik setting, as well of his distinctive Latin prose. Sent to Božo Dobričev Nalješković, one of the leading Dubrovnik cloth merchants of the time, also known for his building of an opulent house in the town, the letter praises the Nalješković family and provides a description of its richly furnished home, as well as of the occasion on which Nalješković gave Ciriaco a brass horse's head that had been found in ancient Epidaurus (Cavtat). The year in which the letter was written is not stated, but Ciriaco's complex formulation used to express a date in December is understood here as deliberate blending of the Roman and the Christian manner of dating. As a result, it is possible to determine that the letter was written on December 15. Since the archival records and his own correspondence confirm that he certainly stayed in Dubrovnik in December 1443 and January 1444, it is suggested that the letter was written in 1443.

Keywords: Ciriaco de Pizzicolli of Ancona, Božo (Natale, Nalko) Nalješković, Renaissance humanism, antiquarianism, manuscript